Socijalizacija i razvoj socijalnih vještina u predškolsko doba

Habdija, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:896495

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

IVANA HABDIJA

ZAVRŠNI RAD

SOCIJALIZACIJA I RAZVOJ SOCIJALNIH VJEŠTINA U PREDŠKOLSKO DOBA

Petrinja, listopad 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

PREDMET: PRIMIJENJENA RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Ivana Habdija

TEMA ZAVRŠNOG RADA: SOCIJALIZACIJA I RAZVOJ SOCIJALNIH VJEŠTINA U PREDŠKOLSKO DOBA

MENTOR: Mirjana Milanović, prof.

Petrinja, listopad 2016.

SADRŽAJ

SADRŽAJ 2
Sažetak 3
Summary 4
1. UVOD 5
2. SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA 6
2.1. Emocionalni razvoj 6
2.1.1. Privrženost 8
2.2. Socijalni razvoj 11
2.2.1. Razvoj socijalnih vještina 12
2.2.2. Razvoj društvenosti 17
2.3. Razvoj prosocijalnog ponašanja 18
3. OKOLINA KAO ČIMBENIK SOCIJALIZACIJE 23
3.1. Obitelj 23
3.1.1. Slobodno vrijeme obitelji 24
3.2. Roditelji 25
3.2.1. Rastava braka 26
3.3. Vršnjaci 28
3.4. Predškolska ustanova 32
3.4.1. Igra 34
4. OSOBINE I PREDISPOZICIJE KOJE UTJEČU NA PROCES SOCIJALIZACIJE 36
4.1. Samopouzdanje 36
4.2. Temperament 38
4.3. Agresivnost 39
4.4. Stidljivost (povučenost) 40
4.5. Teškoće u razvoju 40
5. ZAKLJUČAK 44
LITERATURA 45
Kratka biografska bilješka 46
Izjava o samostalnoj izradi rada 47
Izjava o javnoj objavi rada 48

Ivana Habdija

Socijalizacija i razvoj socijalnih vještina u predškolsko doba

Sažetak

Svrha ovog rada detaljnije je proučavanje socijalnog razvoja djeteta te čimbenika koji na taj razvoj utječu.

Dijete stječe svoja prva socijalna iskustva rođenjem, i to u odnosima sa svojim roditeljima. Između djeteta i njegovog primarnog skrbnika stvara se trajna emocionalna veza o kojoj ovise djetetovi odnosi s okolinom. Važno je da roditelji, kao i cijela obitelj, djetetu pruže dobar model ponašanja. Emocije, vještine, sposobnosti i iskustva koje će dijete steći i razviti u obitelji važni su za njegov daljnji razvoj, kao i za njegove odnose s drugim članovima okoline.

Jedan od najlakših i najučinkovitijih načina socijaliziranja djeteta je igra. Ona ne samo da potiče na socijalizaciju, već je ključna za razvoj mozga i motoričkih sposobnosti. Dijete putem igre znatiželjno istražuje okolinu, vježba govor te stupa u socijalne odnose.

Osobine djeteta također igraju važnu ulogu u procesu socijalizacije. Agresivno ili stidljivo dijete, za razliku od onog samopouzdanog, ima slabiju socijalnu kompetenciju, te teže stvara prijateljstva. Dijete s teškoćama u razvoju se također suočava s problemima u socijalizaciji zbog generalnog neprihvaćanja od strane vršnjaka. Zbog toga je važno prilikom odgoja poticati toleranciju prema različitostima, a djecu s teškoćama u razvoju uključiti u redovne vrtiće i škole kako bi imali poticajnu okolinu i stekli potrebna iskustva.

Ključne riječi: dijete, okolina, osobine, socijalizacija, igra

Ivana Habdija

Socialisation and social skills development at preschool age

Summary

The main purpose of this paper is the study of social development of children and factors that influence that development.

A child first aquires social experiences with his parents right after birth. A permanent emotional connection is made between the child and his guardian and the childs relations with his surroundings depend on it. It is important that both the parents and their families provide the child with proper models of behavior. Emotions, skills, abilities and experiences that a child aquires from his family are important for his further development and his relations with other members of his surroundings.

One of the easiest and most efficient ways of socializing a child is through games. It, not only encourages further socialisation, but is also crutial in the development of the childs brain and its motor skills. Through games the child explores its surroundings, practices speach and enters social relationships.

Childs characteristics also play an important role in the process of socialisation. An agressive child or a shy one, unlike one that is self-confident, has weaker social competences and has a hard time making friends. A child with dissabilities also encounters problems in socialisation because of the general non-acceptance from its peers. That is why it is important to encourage tolerance toward diversity when upbringing, and to enroll chldren with dissabilities to regular kindergartens and schools so they can have an encouraging environment for development of much needed experiences.

Keywords: child, surroundings, characteristics, socialisation, games

1. UVOD

Ovu temu sam odabrala zbog uvjerenja da je socijalizacija jedan od najvažnijih faktora za uspješan razvoj djeteta.

Dijete je društveno biće i ono ima mnogo potreba, a za zadovoljenje istih potrebni su mu odrasli i vršnjaci. Kako bi izgradilo pozitivan odnos s njima, steklo nova znanja te razvilo sposobnosti, djetetu su potrebne određene vještine, a jedne od najvažnijih su socijalne vještine.

Socijalizacija se definira kao složeni proces učenja kojim kroz interakciju sa svojom društvenom okolinom usvajamo znanja, stavove, vrijednosti i ponašanja neophodna za sudjelovanje u životu društva (Hewstone i Stroebe, 2001).

U ovom radu pišem o različitim čimbenicima koji utječu na djetetovu uspješnu socijalizaciju, te na izgrađivanje kvalitetnih odnosa s okolinom. Također se dotičem problema koji se javljaju prilikom socijalizacije djece, te kako ih uspješno riješiti.

2. SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

Razvoj djeteta, između ostalog, obuhvaća njegov emocionalni i socijalni razvoj, te oblikuje djetetovu ličnost, društvenost i osobine.

2.1. Emocionalni razvoj

Emocionalni razvoj je jedan od najvažnijih procesa u razvoju ličnosti, a njegove faze (prema Haviland-Jones i suradnici, 1997; LaFreniere, 2000; Oatley i Jenkins, 2000) su:

1. Usvajanje emocija
2. Diferenciranje
3. Transformacija emocija

Faza usvajanja emocija odvija se u ranom djetinjstvu. Djeca u interakciji s okolinom pokazuju svoje osjećaje, te uče prepoznavati i kontrolirati emocije.

Faza diferenciranja emocija je proces učenja razlikovanja emocija i izražavanja istih u skladu s društvenim očekivanjima, a omogućuje umanjivanje ili pretjerano naglašavanje nekih emocija.

Faza transformacije emocija je najsloženija faza u kojoj dolazi do povezanosti emocionalnih iskustava i verbalizacije emocija, te do miješanja emocija i njihovih transformacija.

Emocije se odnose na specifičan odnos prema sebi, konkretnim predmetima, pojavama i prema drugim ljudima. One uvelike utječu na ponašanje te na cjelokupno funkcioniranje pojedinca (Brajša-Žganec, 2003). Emocije omogućuju povećano angažiranje organizma i važan su motivacijski faktor. Razlikujemo 6 temeljnih emocija, a to su strah, srdžba, veselje, tuga, gađenje i iznenađenje, a u prepoznavanju tih emocija kod drugih ljudi mogu nam pomoći 4 skupine podataka: izraz lica, čovjekov glas, pokreti tijela te cjelokupna situacija.

Socijalizacija emocija (prema Andrilović i Čudina-Obradović, 1994), događa se na tri načina:

1. Dijete promatranjem i oponašanjem osoba u svojoj okolini uči koje situacije, predmeti, pojave trebaju izazvati pojedine emocije, a koje ne
2. Socijalna okolina daje modele za oponašanje načina i intenziteta emocionalnog izražavanja (mimika, kretnje, govor)
3. Socijalnim učenjem se postiže kontrola emocija (socijalna okolina namjerno odgaja dijete, stvara mu naviku da neke emocije prikrije, da im smanji intenzitet izražavanja)

Razvoj i izražavanje emocija:

- *Sa 3 do 4 tjedna* kod djeteta se pojavljuje osmijeh kao reakcija na ljudski glas i/ili lice
- *Nakon 6 tjedana* dijete polako počinje razlikovati emocije na licu skrbnika
- *U dobi od 3 do 6 mjeseci* javljaju se srdžba i žalost
- *U dobi od 6 do 12 mjeseci* kod djece se pojavljuje strah, a krajem prve godine i sram
- *U dobi od 1 do 2 godine* dijete pokazuje ljutnju usmjerenu na druge osobe ili predmete te ljubomoru
- *U dobi od 2 do 3 godine* dijete pokazuje brojne strahove: strah od jakih zvukova, mraka, velikih objekata, tamnih boja, odvajanja od majke, samoće...
- *U dobi od 3 do 4 godine* javlja se strah od životinja, stranih ljudi, maski, ružnih lica; dijete u toj dobi iskazuje ljutnju i to guranjem, štipanjem, vrištanjem; javlja se ljubomora između braće i sestara; pojavljuje se osjećaj za smiješno (humor)
- *U dobi od 4 do 5 godina* opada strah od poznatih životinja, a raste strah od divljih životinja, mraka, majčinog večernjeg izlaska; počinju se javljati noćne more i strah od imaginarnih bića; teškoće u igri i prepreke dovode do ljutnje koju manifestira verbalnom agresijom, ruganjem, prijetnjama...
- *U dobi od 5 do 6 godina* raste strah od nesretnih slučajeva, bolesti, nepoznatih osoba, mraka, lopova, psa, opasnosti; odbacivanje djetetovih ideja i vrijeđanje ponosa dovodi do ljutnje

- *U dobi od 6 do 7 godina* dijete se boji krvi, zvukova, duhova, vještica, vode, groma, munje, samoće, gubitka ljubavi; sve su rjeđe eksplozije bijesa i sve je uspješnija kontrola izražavanja emocija

Dječje emocije su jednostavne, česte, spontane, kratkotrajne, snažne i nestabilne. Dijete treba naučiti prepoznavati i razumijevati emocije kako svoje, tako i od ljudi iz svoje okoline kako bi bilo sposobno učiti socijalne norme, običaje i pravila grupe kojoj pripada (Starc i Čudina-Obradović, 2004).

2.1.1. Privrženost

Rano djetinjstvo je najkritičnije i najranjivije razdoblje u razvoju svakog djeteta i stoga je uloga roditelja u ovom razdoblju iznimno važna. Već u dobi od 6 mjeseci majčina usklađenost s dojenčetom počinje ga učiti koja su emocionalna stanja prihvatljiva za druge ljude. Majčini strahovi, želje, osjećaj srama i vlastite fantazije postaju važne te određuju koji aspekti djetetove ličnosti će se poticati i razvijati, a koji će se potiskivati i nestati. Majka koja odobrava i potiče samo određeni dio djetetovog unutarnjeg života ili koja obraća pažnju na dijete samo kad se ono osjeća loše, a ne i kad se osjeća dobro, pokazuje djetetu koji dio sebe „treba“ pokazivati u međuljudskim odnosima. Svojim ponašanjem i reakcijama mu također pokazuje da ga razumije ili ne razumije te je li sigurno svoje osjećaje dijeliti s drugima (Buljan-Flander i Karlović, 2004).

Stupanj u kojem majka zadovoljava dječje potrebe smatra se osnovom za sve aspekte psihološkog razvoja djeteta te utječe na vrstu privrženosti koju dijete razvija prema majci.

Privrženost je specifičan tip socijalne veze između dojenčeta i majke koja nastaje tijekom prve godine života (Bowlby, 1969). Ona djetetu omogućuje sigurnost i zadovoljstvo te osigurava temelje na kojima će kasnije graditi svoje odnose s okolinom.

Bowlby razlikuje 4 faza uspostavljanja privrženosti (prema Klarin, 2006):

1. *Faza nediskriminativnih socijalnih reakcija* koja traje od rođenja do 2. mjeseca; u ovoj fazi dijete pozitivno reagira na reakcije većine ljudi iz okoline

2. *Faza diskriminativnih socijalnih reakcija* traje od 2. do 7. mjeseca; dijete usmjeruje socijalne reakcije prema majci, pokazuje osmijeh u nazočnosti majke, a plač kada je nema

3. *Faza usmjerene privrženosti* traje do kraja 2. godine i uključuje održavanje afektivne veze s primarnim skrbnikom

4. *Faza razvoja privrženosti* traje od 2. godine nadalje i u njoj dijete razvija intenzivne interakcije sa svojom okolinom te prepoznaje potrebe odraslih

Postoje dva osnovna tipa privrženosti koji se mogu razviti između djeteta i majke (prema Buljan-Flander i Karlović, 2004):

1. Sigurna privrženost
2. Nesigurna privrženost

Ako je majka usklađena s dojenčetom i psihološki dostupna, ona omogućuje djetetu sigurnu bazu na temelju koje ono stvara sliku o sebi i svijetu oko sebe kao i vlastite načine suočavanja sa stresom. Kvalitetna majčina briga omogućuje djetetu stvaranje pozitivne slike o sebi te dijete sebe doživljava vrijednim da bude voljeno i prihvaća sebe, a druge ljude doživljava kao osobe koje će biti dostupne kad su mu potrebne i s kojima može biti blisko. Ova djeca razvijaju sigurnu privrženost prema majci, tj. ona su sigurna u majčinu ljubav te na odvajanje od majke reagiraju s manje straha, pokazuju više istraživačkih ponašanja, bolje rješavaju probleme i kasnije imaju bolje vršnjačke odnose. Pokazuju više entuzijazma, emocija i upornosti, što sve rezultira kvalitetnim i bliskim međuljudskim odnosima i u odrasloj dobi (Buljan-Flander i Karlović, 2004).

Nesigurna privrženost ima dva oblika:

1. Izbjegavajuća privrženost
2. Anksiozna privrženost

Izbjegavajuća privrženost kod djeteta je rezultat ranih iskustava s majkom koja ne odgovara na potrebu djeteta koje traži njezinu blizinu te mu je psihološki nedostupna. Te majke odbacuju djetetove potrebe za privrženosti i ne vole prisan kontakt. One mogu govoriti o svojem djetetu toplim riječima, mogu se igrati s njime, ali nisu spremne zadovoljiti djetetovu potrebu za emocionalnom i fizičkom bliskošću. Takva djeca pokazuju malo ili nimalo opreznosti pred strancima i postaju uznemirena samo kad ostanu sama. Pokazuju manjak suradnje, istraživačkog ponašanja i empatije, imaju lošije odnose s vršnjacima, izbjegavaju bliske emocionalne veze, smatraju da emocije nisu važne. Ova obrana od bliskosti zapravo je prilagodba kojom se štite kako ne bi bili ponovo povrijeđeni (Raboteg-Šarić, 1995).

Anksiozna privrženost nastaje kao rezultat majčinog ponašanja u kojem ona ponekad odgovara na djetetove potrebe za blizinom i dostupna je, a ponekad je nedostupna i sklona kažnjavanju. Ta djeca zbog toga doživljavaju majku kao nedosljednu i nesigurnu zbog čega djeca postaju nesigurna i bojažljiva, a kasnije sve odrasle figure doživljavaju kao nepouzdane. Kao posljedica, dječje samopouzdanje i samopoštovanje kao i motivacija za istraživanjem okoline ovisit će o podršci i odobravanju majke (Raboteg-Šarić, 1995).

Dakle, osjećaj sigurnosti koji je nastao iz odnosa privrženosti između majke (ili oca) i djeteta stvara osnovno povjerenje ili nepovjerenje u odnosima. Ovaj odnos je osnova na kojoj se grade svi daljnji odnosi i kapacitet djeteta da uspostavi pozitivne i harmonične odnose, u vezama, u braku, u prijateljstvima.
Privrženost između roditelja i djece također je osnova za kasniji razvoj privrženosti s vlastitom djecom, tako da djetetov odnos s roditeljima snažno utječe i na to kakav će kasnije, kad odraste, biti roditelj (Raboteg-Šarić, 1995).

U sigurnim i brižnim odnosima, djeca uče o bliskosti i suosjećanju, pokazivanju osjećaja, prepoznavanju vlastitih želja i potreba te razvijanju odnosa s vršnjacima i odraslima (Raboteg-Šarić, 1995).

2.2. Socijalni razvoj

Socijalni razvoj obuhvaća ponašanja, stavove i afekte sjedinjene u dječjoj interakciji s odraslima i s drugom djecom (Brajša-Žganec, 2003). Dijete je društveno biće i ono ima potrebu za drugim ljudima uz čiju pomoć zadovoljava svoje potrebe te stječe potrebna znanja i vještine za uspješnu socijalizaciju s njima.

Urie Bronfenbrenner smatrao je okolinu važnom za dječji razvoj i psihosocijalnu prilagodbu. Iznio je teoriju ekoloških sustava u kojoj je identificirao 4 razine okolinskih utjecaja na dijete (prema Brajša-Žganec, 2003):

1. Mikrosustav (obitelj, vrtić, škola)
2. Mezosustav (međusobno djelovanje različitih mikrosustava u koje je dijete uključeno)
3. Egzosustav (masovni mediji, školska vijeća, Crkva)
4. Makrosustav (obrazovanje, privreda, religija)

Za prikladan socijalni razvoj nužno je poznavanje i razumijevanje normi, pravila i vrijednosti zajednice u kojoj pojedinac živi, kao i ovladavanje umijećima koja su nužna za djelotvornu interakciju unutar te zajednice. Djetetova socijalna kompetencija ovisi o njegovoj sposobnosti regulacije emocija, poznavanju i razumijevanju okoline i socijalnim vještinama. Socijalno kompetentna djeca usklađuju svoje ponašanje s tuđim tako što nalaze zajednički jezik, razmjenjuju informacije i ispituju različitosti i sličnosti u skladu s naučenim prosocijalnim vještinama (Brajša-Žganec, 2003).

Istraživanja su pokazala da djeca koja su ovladala prosocijalnim vještinama bolje razumiju tuđa emocionalna stanja, imaju manje internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju, fizički su zdravija, većeg samopoštovanja, razvijaju dublja prijateljstva te bolje upravljaju svojim emocijama (Brajša-Žganec, 2003).

2.2.1. Razvoj socijalnih vještina

Roditeljima je važno da su njihova djeca voljena i prihvaćena od strane vršnjaka. Ako primijete da se njihovo dijete ne slaže dobro s vršnjacima ili da uopće ne pokazuje interes za druženjem s njima, postaju zabrinuti. Djeci su potrebni vršnjaci jer tada, u odnosima s njima, djeca doživljavaju svoja najveća zadovoljstva. Dijete koje nije naučilo kako steći i održavati odnose s vršnjacima će imati i kasnije u životu zbog toga problema.

Da bi dijete održavalo dobre odnose s vršnjacima, ono mora ovladati osnovnim socijalnim vještinama (Miljković i Rijavec, 2002):

- *Slušati - usmjeriti pažnju* na onoga tko govori i razumjeti što želi reći
  - Gledati osobu koja govori u oči
  - Mirno sjediti
  - Slušati što osoba govori
  - Ne upadati u riječ, čekati svoj red
- *Predstaviti se*
  - Pogledati osobu
  - Odlučiti želimo li je upoznati
  - Odabrati pravo vrijeme za upoznavanje
  - Doći do osobe
  - Reći svoje ime
  - Čekati da osoba kaže svoje ime
  - Reći osobi nešto o sebi
- *Predstaviti druge*
  - Pogledati jednu i drugu osobu
  - Reći ime jedne osobe i njoj reći ime druge
  - Napraviti to isto za drugu osobu
  - Reći nešto što je zajedničko i jednoj i drugoj osobi ili ih može obje zanimati

- *Razgovarati*
  - Odabrati s kim razgovarati
  - Odabrati kad započeti razgovor
  - Započeti govoriti prijateljski
  - Držati se teme
  - Slušati što druga osoba govori
  - Postavljati pitanja
- *Završiti razgovor*
  - Odlučiti zašto završiti razgovor
  - Odlučiti kad završiti razgovor
  - Odabrati što reći
  - Pričekati da druga osoba prestane govoriti
  - Reći ono što se želi i završiti razgovor prijateljski
- *Pitati; tražiti pomoć ili uslugu*
  - Odlučiti što ćete pitati
  - Odlučiti koga ćete pitati
  - Planirati u koje vrijeme pitati
  - Odabrati prikladno vrijeme
  - Privući pažnju osobe
  - Prijateljski reći što trebate
- *Tražiti pomoć zbog problema*
  - Odlučiti u čemu je problem i trebate li pomoć
  - Odlučiti od koga možete tražiti pomoć
  - Odabrati osobu
  - Reći osobi u čemu je problem i tražiti pomoć
- *Slijediti upute*
  - Slušati što se kaže
  - Pitati dok vam nije potpuno jasno
  - Ponoviti upute
  - Izvršiti zadatak, korak po korak, po zadanom redoslijedu

- *Dijeliti s drugima*
  - Odlučiti imate li što podijeliti
  - Odlučiti s kim ćete to podijeliti
  - Izabrati najbolje vrijeme za to
  - Iskreno ponuditi
- *Interpretirati govor tijela*
  - Promatrati osobu
  - Gledati lice osobe
  - Identificirati što osoba osjeća
  - Gledati stav tijela osobe
  - Pitati osobu ako niste sigurni
- *Igrati igru*
  - Naučiti pravila igre
  - Razumjeti pravila igre
  - Odlučiti tko igra prvi, drugi itd.
  - Čekati svoj red
  - Razmisliti o tome kako smo igrali
  - Na kraju igre reći nešto pozitivno o njoj
- *Predložiti aktivnost*
  - Odlučiti koju aktivnost želite
  - Odlučiti s kim je želite provoditi
  - Izabrati osobu
  - Odlučiti što ćete reći
  - Odlučiti kad ćete reći
  - Reći na prijateljski način
  - Ako je odgovor „ne“, upitati „Što bi ti htio raditi?“
- *Surađivati*
  - Odlučiti što želite učiniti
  - Odlučiti kako to želite učiniti
  - Reći svoje mišljenje
  - Slušati pažljivo mišljenje druge osobe
  - Voditi računa o govoru tijela druge osobe
  - Razmisliti prije nego nešto učinite

- *Ponuditi pomoć*
  - Shvatiti treba li nekome pomoć
  - Razmisliti želi li netko pomoć
  - Razmisliti u čemu možemo pomoći
  - Odlučiti kako ćemo ponuditi pomoć
  - Izabrati vrijeme
  - Ponuditi pomoć
  - Pomoći
- *Zahvaliti se*
  - Odlučiti je li netko učinio nešto na čemu mu želite zahvaliti
  - Odlučiti kako mu se sve možete zahvaliti
  - Izabrati kako ćete mu zahvaliti
  - Izabrati najbolje vrijeme
  - Zahvaliti na prijateljski način
  - Reći osobi za što joj se zahvaljujete
- *Dati kompliment*
  - Odlučiti što želite nekome reći
  - Odlučiti kako to želite reći
  - Odabrati vrijeme
  - Odabrati mjesto
  - Dati kompliment na prijateljski način
- *Prihvatiti kompliment*
  - Odlučiti jeste li dobili kompliment
  - Prihvatiti kompliment
  - Reći „Hvala“
- *Nagraditi se*
  - Odlučiti zaslužujete li nagradu
  - Navesti kako se sve možete nagraditi
  - Odabrati najbolji način
  - Nagraditi se čim prije

- *Ispričati se*
  - Odlučiti trebate li se ispričati
  - Navesti kako se sve možete ispričati
  - Odabrati najbolji način
  - Odabrati najbolje vrijeme i mjesto
  - Iskreno se ispričati
- *Razumjeti utjecaj svog ponašanja na druge*
  - Odlučiti što vam je važno i što želite učiniti
  - Držati ponašanje pod kontrolom
  - Reći svoje mišljenje
  - Razmisliti kako se druga osoba osjeća
  - Razmisliti što bi druga osoba mogla reći
  - Pomoći drugima da se drže pravila
- *Razumjeti ponašanje drugih*
  - Slušati što osoba govori
  - Gledati što osoba čini
  - Navesti razloge zbog kojih osoba to govori ili se tako osjeća
  - Izabrati najbolji razlog
  - Odlučiti trebate li nešto reći ili učiniti (predložiti drugu aktivnost ili promijeniti temu razgovora)

Da bismo pomogli djetetu da razvije prethodno navedene socijalne vještine, američke psihologinje Jacquelyn Mize i Ellen Abel predlažu sljedeće (prema Miljković i Rijavec, 2002):

- Omogućiti djetetu da se druži s vršnjacima
- Igrati se s djetetom kao da smo vršnjaci
- Razgovarati s djecom o njihovim odnosima s prijateljima
- Pomoći djetetu da samo pronađe rješenje problema
- Poticati pozitivna rješenja problema
- Naučiti dijete da konstruktivno reagira na odbacivanje
- Ne uplitati se u odnose djeteta s vršnjacima ako to nije neophodno

2.2.2. Razvoj društvenosti

Na razvoj društvenosti djeluju roditelji/odgajatelji stvaranjem prilika za zajedničku igru, poučavanjem socijalnih vještina te davanjem jasnih primjera za oponašanje prijateljskog i suradničkog ponašanja.

Dijete između 3. i 4. mjeseca gleda i dodiruje drugo dijete što se može smatrati početkom socijalnih odnosa s vršnjacima. Sa 6 mjeseci djeca si međusobno upućuju smiješak, s 2 godine započinju pokušaji igre s drugim djetetom, a između 2. i 5.godine razvija se i mijenja oblik društvenosti. Osobitost razvoja društvenosti u predškolskoj dobi jest da se dijete sve manje obraća odraslima, a sve više traži kontakt i interakciju s vršnjacima (Starc i sur., 2004).

Djetetu je važno da se osjeća prihvaćenim od strane vršnjaka i oko 4.godine prihvaćenost od vršnjaka je važna sastavnica dječjeg samopoštovanja (Starc i sur., 2004).

Ann Densmore i Margaret Bauman („*Vaš uspješan predškolac*," 2014) navode deset vještina koje potiču društveno uspješne predškolce. Ta djeca su:

1. *Druželjubiv*a - mogu izgraditi dugoročna, značajna prijateljstva; znaju kako se igrati s više od jednog djeteta; pozitivno pohvaljuju svoje prijatelje kada uspiju
2. *Ostvaruju postignuća* - stječu kompleksne jezične vještine koje dovode do kasnijeg akademskog uspjeha; koriste prikladan vokabular; smireno prihvaćaju uspjeh, ali i poraz
3. *Sretna* - optimistična su i puna pouzdanja; razumiju perspektivu druge djece; tumače geste svojih vršnjaka, njihove izraze lica i govor tijela
4. *Imaju snažan moralni karakter* - razumiju što je ispravno, a što pogrešno tijekom različitih situacija u igri
5. *Stabilna* - mogu posegnuti za najučinkovitijim vještinama koje će im pomoći da prebrode razočaranje, podnesu krizu i potraže pozitivnu stranu u različitim situacijama tijekom igre
6. *Fleksibilna* - mogu dopustiti drugima da promijene njihov plan igre i razvijaju vlastite ideje tijekom interakcije; mogu saslušati gledište drugih i postići kompromis kada je to potrebno

7. *Organizirana* - koriste logično obrazlaganje; mogu razvijati priče tijekom igre; dodjeljuju uloge i prate slijed radnji dok se igraju; poštuju kulturu drugih
8. *Vođe* - mogu preuzeti vodeću ulogu unutar grupe sa poniznošću i pozitivnim samopouzdanjem, a da se ne ponašaju kao nasilnici; imaju smisao za humor kada stvari ne idu kako bi trebale i prvi su koji će oprostiti prijatelju koji pogriješi
9. *Društveno angažirana* - mogu pokazati entuzijazam time što su prisutna, budna i svjesna kada komuniciraju sa svojim prijateljima; drugima pridaju pozornost, znaju što njihovi prijatelji misle te su sposobni svojim prijateljima pokazati da ih netko razumije
10. *Strastvena u učenju* - imaju zamjetan osjećaj znatiželje i kreativnosti te širok raspon interesa; zainteresirani su za svijet oko sebe te svoje znanje prenose drugima

2.3. Razvoj prosocijalnog ponašanja

Prosocijalno ponašanje je voljno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge ljude (Eisenberg i Miller, 1987; Staub, 1978). Ono uključuje društveno poželjna ponašanja poput dijeljenja s drugima, pomaganja i suradnje.

Prosocijalno ponašanje pod utjecajem je niza izvanjskih i unutarnjih odrednica. Ono ovisi o sljedećim skupinama činitelja (Raboteg-Šarić, 1995):

1. *Utjecaj drugih ljudi*
   - Drugi ljudi utječu na to kako će reagirati osobe koje opaze nekoga u opasnosti ili nevolji
   - Fenomen pasivnog promatrača - ljudi manje pomažu u prisustvu drugih nego kada su sami,a razlog tome, prema Lataneu i Darleyu (1976), može biti taj što u situaciji kada je veći broj ljudi svjedok nečije nevolje dolazi do raspodjele odgovornosti na veći broj osoba, tj. osjećaj osobne odgovornosti da se nešto poduzme manje je izražen
   - Ponašanje modela – značajno utječe na spremnost drugih na pomaganje; definira značenje događaja, određuje važeće norme ponašanja i određuje prikladne oblike reagiranja u pojedinim situacijama (Krebs, 1970);

pokazivanje velikodušnog ponašanja modela uz objašnjenje posljedica koje dječje ponašanje može imati za druge daje najbolje rezultate (Grusec, 1978; Staub, 1981; Hoffman, 1981)

2. *Osobine podražaja za prosocijalno ponašanje*
   - Kada ponašanje osobe nedvosmisleno izražava potrebu za pomoći (kada je nečija nevolja očita) promatrači interveniraju u većoj mjeri nego kad je podražaj dvosmislen ili nejasan (Piliavin, 1975; Solomon, 1978)
   - Udaljenost „žrtve“ od potencijalnog pomagača (Baron, 1978) ili položaj tijela koji omogućuje izbjegavanje pogleda osobe u nevolji (Shotland i Johnson, 1978) također utječe na količinu pomaganja drugima
   - Ako je nevolja „žrtve“ uzrokovana vanjskim činiteljima, pomaže joj se više nego ako je sama odgovorna za svoju nevolju (Berkowitz, 1972; Gruder, 1978; Raboteg-Šarić, 1982)

3. *Privremena stanja pomagača*
   - Dobro ili loše raspoloženje, trenutna usmjerenost pažnje ili osjećaj kompetentnosti
   - Trenutno dobro raspoloženje povećava vjerojatnost pomaganja nekom drugom (Veitch, 1977; Manucia, 1984)
   - Prepoznavanje vlastite sposobnosti da se djeluje, tj. osjećaj kompetentnosti pomagača može izazvati također veću spremnost pomaganja drugima (Peterson, 1982)

4. *Odnos s potencijalnim primateljem pomoći*
   - Ponajprije pomažemo prijateljima, rodbini i susjedima tek potom strancima (Hing-Keung, 1985)
   - Nepoznatim osobama pomažemo više ako ih doživljavamo kao pripadnike vlastite grupe (Hornstein, 1982)
   - Osjećaj povezanosti s drugom osobom može biti izazvan zajedničkim iskustvom- percipirana sličnost s osobom u nevolji izazvat će veću pomoć prema toj osobi (Krebs, 1975; Wagner, 1982)
   - Više se pomaže osobi boljeg fizičkog izgleda (Wilson, 1978; Harrel, 1978)

Suvremeni istraživači govore o altruizmu kao o sinonimu za prosocijalno ponašanje. *Altruizam* je poseban, nesebičan oblik pružanja pomoći. Međutim, razlozi zašto netko pomaže drugima mogu biti različiti: od istinske brige za drugu osobu do želja da se ostvare vlastiti interesi (Raboteg-Šarić, 1995).

Da bi se neki oblik socijalnog ponašanja smatrao altruističnim moraju biti zadovoljeni sljedeći uvjeti (Bar-Tal, 1982., Eisenberg i Miller, 1987):

1. Da je ponašanje voljno započeto, tj. slobodno od prisile
2. Da je poduzeto s namjerom poboljšanja ili održanja dobrobiti drugih
3. Da isključuje očekivanje materijalnih ili društvenih nagrada ili izbjegavanje izvanjske nelagode i kazne

Teorijska tumačenja razvoja altruističnog ponašanja razvila su se u sklopu četiriju različitih teorijskih pristupa (Sharabany i Bar-Tal, 1981) (prema Raboteg-Šarić, 1995):

1. *Evolucijski pristup* – obuhvaća dva šira gledišta o razvoju altruizma: sociobiološko i sociokulturalno. Evolucijski pristup ističe adaptacijsku vrijednost altruizma kao i stabilne dispozicije za altruistično ponašanje; sociobiološko gledište predstavlja genetsku osnovu altruističnog ponašanja, dok sociokulturalno naglašava društvenu strukturu i norme koje su se razvile kroz naraštaje, a koje olakšavaju učenje altruističnog ponašanja.

2. *Psihoanalitički pristup* – jest holistički pristup izučavanju ličnosti; on naglašava kontinuitet razvoja ličnosti od djetinjstva do odrasle dobi i tvrdi da su unutarnje interpretacije dječjeg ranog iskustva osnovne odrednice razvoja altruizma.

3. *Pristup u sklopu teorija socijalnog učenja* – teoretičari socijalnog učenja navode da se socijalno ponašanje uči opažajući i oponašajući druge: djeca koja imaju mogućnost opažanja modela koji pomaže drugima uče što je poželjno i kako se mogu očitovati prosocijalni postupci (Rosenhan, 1978).

4. *Kognitivno – razvojni pristup* – ističe kvalitativne promjene do kojih dolazi uslijed kognitivnog, socijalnog i moralnog razvoja kao važnog činitelja razvoja altruizma; moralnost male djece vođena je izvanjskim zahtjevima, tj.

specifičnim nagradama i kaznama (Bar-Tal i sur., 1982, 1985); na višoj razini moralnog razvoja djeca postižu preduvjete za ponašanje koje je altruistički motivirano, tj. ona pomažu na osnovi vlastitih moralnih uvjerenja i bez očekivanja izvanjskih nagrada.

Empatija je uživljavanje u emocionalna stanja druge osobe i razumijevanje njenog položaja na osnovu percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi (Rabotek-Šarić, 1995). Ona je svjestan napor da se s nekim podijele njegovi osjećaji, kao i da se točno razumije stanje u kojem je druga osoba, uključujući njene misli i osjećaje, kao i njihove uzroke (Wispe). S druge strane, pojam sličan empatiji je simpatija. Simpatija je suosjećanje s drugom osobom koje se očituje u doživljavanju emocija sličnih emocijama te osobe (Raboteg-Šarić, 1995). Dok je kod simpatije svijest o sebi smanjena, kod empatije je pojačana i ne gubi se vlastiti identitet. Wispe u većoj mjeri naglašava spoznajni aspekt empatije. U većini istraživanja ne razlikuju se ova dva naziva. Empatija se rabi u širem smislu, tako da uključuje i pojam simpatije (Rabotek-Šarić, 1995).

Martin Hoffman je jedan od rijetkih istraživača koji su pokušali sustavnije objasniti razvoj empatije (prema Rabotek-Šarić, 1995). Prema Hoffmanu (1981,1987), na motivaciju za pomaganjem utječe kognitivni i socio-emocionalni razvoj. Empatičkom doživljaju svojstvena je empatička nevolja, tj. emocionalna reakcija koja je primjerenija nečijoj tuđoj situaciji nego vlastitoj, npr. plač malog djeteta izazvan plačem druge djece (prema Raboteg-Šarić, 1995).

Razvoj subjektivnog doživljaja stanja empatije odgovara razvoju kognitivnog poimanja drugih osoba. Empatički doživljaj ima znatne kognitivne komponente, barem u starije djece i odraslih. Mala djeca, koja ne razlikuju sebe i ostale kao različite osobe, mogu biti empatički uzbuđena i bez ovih spoznaja (Raboteg-Šarić, 1995).

Razvojne razine empatije (prema Raboteg-Šarić, 1995) su:

- *Globalna empatija* - svojstvena je djeci u prvoj godini života. Djeca u toj dobi ne razlikuju sebe od drugih, te se ponašaju kao da se ono što se događa drugima događa njima. „Empatička nevolja“ je globalna i bez voljne kontrole.
- *Egocentrična empatija* - javlja se nakon prve godine života. Dijete shvaća sebe i druge osobe kao različite fizičke objekte i sposobno je doživjeti empatiju. Međutim, još se unutarnja stanja drugih ne razlikuju od vlastitih.
- *Empatija za osjećaje drugih* – javlja se između druge i treće godine života prihvaćanjem tuđe uloge; dijete postaje svjesno da druge osobe imaju vlastite osjećaje, različite od njegovih; dijete je sposobno doživljavati sućut ili „globalnu simpatiju“
- *Empatija za nečije životne uvjete* – počinje se javljati u kasnom djetinjstvu; dijete postaje svjesno da druge osobe doživljavaju zadovoljstva i neugodu ne samo u neposrednim situacijama nego i u širim životnim uvjetima i iskustvima

Važno je napomenuti da doživljaj empatičke nevolje može imati različite komponente (prema Hoffmanu):

- Osjećaj suosjećanja ili simpatije uz želju da se ukloni nevolja drugog
- Doživljaj empatičke nevolje uz želju da se ukloni vlastito uzbuđenje i uznemirenost

Empatija ima određene osobine koje ju jasno određuju kao altruističnu: izaziva je nevolja drugoga, a ne vlastita, glavni cilj djelovanja je pomoći drugima, a ne sebi (Raboteg-Šarić, 1995).
Empatija je prijeko potrebna u društvu. Empatična djeca su uspješnija i zadovoljnija u školi te u socijalnim situacijama, imaju više prijatelja i osjećaju se zadovoljno. Djeca koja nisu naučila biti empatična kasnije često postaju hladne osobe koje imaju problema u ostvarivanju zdravih veza sa ostalim ljudima. Oni tada druge ljude ne razumiju pa s njima ni ne suosjećaju.

3. OKOLINA KAO ČIMBENIK SOCIJALIZACIJE

Nedvojbeno najsnažniji utjecaj na djecu jest njihova okolina iz koje poprimaju modele ponašanja, kako prikladne tako i one neprikladne. Okolinu je potrebno prilagoditi djetetu tako da sadrži mnogo igre, učenja, kreativnosti, prostora za napredak i pozitivnih emocija, te djetetu osigura kvalitetan socio-emocionalni razvoj.

3.1. Obitelj

Obitelj je zajednica ljudi povezanih krvnim srodstvom i ima možda jednu od najvažnijih uloga u razvoju djeteta. Levy (1966) ističe da se pretežni dio inicijalnog učenja pojedinca kroz interakciju s drugima odvija prije u obiteljskom nego izvanobiteljskom okruženju, te je zbog toga djetinjstvo kritično razdoblje u procesu socijaliziranja pojedinca (prema First-Dilić, 1974).

Proučavajući odnos između interakcije roditelj-dijete, Danzinger (1971) navodi dva čimbenika o kojima ovisi utjecaj roditelja na dijete (prema First-Dilić, 1974):

1. Zahtjevi roditelja prema djetetu
2. Roditeljeva uspješnost u zadovoljavanju djetetovih potreba

Hoće li se, i na koji način, zadovoljiti ovi zahtjevi uvjetovano je vremenom, prostorom i kulturom u kojoj obitelj živi, obiteljskom potkulturom, materijalnim sredstvima kojima roditelji raspolažu te obilježjima ličnosti roditelja i djeteta (First-Dilić, 1974).

Istraživanja provedena u SAD-u i Kanadi (Fisher, Soubhi, Mansi, Paradis, Gauvin i sur. 1998, prema Čudina-Obradović 2006) razlikuju četiri osnovna tipa obitelji prema unutrašnjoj organizaciji odnosa (prema Wagner-Jakab, 2008):

1. *Tradicionalan tip* - članovi su međusobno čvrsto povezani i uspješno se nose sa stresom; teže stabilnosti, konformizmu i rutini.
2. *Moderni tip* - članovi slobodno izražavaju emocije, a sukobi, koji su rijetki, uspješno se rješavaju. Ovim obiteljima su važne promjene i inovacije.

3. *Nepovezani tip* - između članova su slabe veze, a povezanost se traži izvan obitelji. Članovi obitelji se izbjegavaju te između njih postoji netrpeljivost.

4. *Emocionalno narušen tip* - jak je izvor stresa svojim članovima, postoji konstantna prisutnost neriješenih problema u odnosima među članovima što dovodi do sukoba.

3.1.1. Slobodno vrijeme obitelji

Slobodno vrijeme je zapravo jedino vrijeme kada djeca i roditelji mogu provesti zajedno neograničeno vrijeme i zbog toga ga treba organizirati što kvalitetnije.

Jedan od oblika obiteljske interakcije u slobodnom vremenu mogu biti razgovori između roditelja i djece koji se vode za stolom i koji utječu na stvaranje obiteljskog mira. Takav način interakcije naziva se table-talk i on je značajan za socijaliziranje djece (Bossard, 1954). Teme table-talkinga mogu biti raznolike, a Scheuch (1960) i Chombart de Lauwe (1960) spominju neke: školovanje, dnevni posao, svakodnevni događaji, domaćinstvo, novčani izdatci. Uloga voditelja razgovora neprestano se izmjenjuje što ovisi o tematskom području: otac će imati glavnu riječ u političkim razgovorima, dok djeca u razgovorima o filmu, glazbi, modi, sportu. Hoće li obitelji prigrliti te komunicirati na ovaj način ovisi o tipu obiteljskog autoriteta i o fazi ciklusa obiteljskog života (prema First-Dilić, 1974).

Drugi oblik obiteljske interakcije u slobodnom vremenu jest zajednička igra koja je značajna za djetetov kognitivni, fizički, socijalni i emocionalni razvoj, a razvija i maštu i kreativnost. Igra je važna kako za djecu, tako i za odrasle jer, kao što je Platon rekao:
„*Možete otkriti više o osobi za sat vremena igre nego za godinu dana razgovora*."

Sljedeći oblik obiteljske interakcije može biti podjela obiteljskih dužnosti. Aktivnosti koje roditelji obavljaju u interakciji s djecom, primjerice rad u vrtu ili sitni kućanski poslovi, pripremaju djecu za radne uloge odrasle osobe. Ovakav princip ne samo da slobodno vrijeme pretvara u aktivno i stvaralačko, nego i obitelj čini središtem aktivnosti u slobodnom vremenu (Dumazdier, 1962) (prema First-Dilić, 1974).

3.2. Roditelji

Roditeljstvo je najizazovniji i najkompleksniji zadatak odraslog čovjeka, a obuhvaća niz procesa koji se sastoje od zadataka, uloga, pravila, komunikacije i međuljudskih odnosa koje odrasli ostvaruju u kontaktu sa svojim djetetom (Klarin, 2006).

Istraživanja pokazuju 4 načina na koji se roditelji ponašaju prema djeci, a nazvani su stilovi odgoja i svaki od njih na djecu utječe na različit način (prema Miljković i Rijavec, 2002):

1. *Autoritarni roditelji* su strogi i zahtjevni; disciplinu ostvaruju prijetnjama i kaznama; pokazuju vrlo malo topline prema djetetu; cijene poslušnost, poštovanje autoriteta i tradiciju. Djeca autoritarnih roditelja agresivna su, imaju nisku razinu prosocijalnog ponašanja, nezadovoljna su, povučena i nesigurna.

2. *Popustljivi roditelji* su jako usmjereni na dijete i udovoljavaju mu u svemu te pokazuju puno topline i pozitivnih osjećaja. Djeca popustljivih roditelja su depresivna, nezrela, nesigurna, razmažena i povučena.

3. *Nezainteresirani roditelji* pokazuju malo ljubavi i nadzora, zaokupljeni su sami sobom i nezainteresirani su za dijete. Zbog toga su djeca zahtjevna, neposlušna, promjenjivog raspoloženja, sklona uzimanju droge i alkohola.

4. *Autoritativni roditelji* pokazuju toplinu i brigu za dijete, objašnjavaju svoje odluke te poštuju dijete što vodi do samopouzdanog djeteta, sigurnog u sebe, dobre samokontrole i visoke potrebe za postignućem.

Za optimalni razvoj djeteta nužna je kombinacija brižnosti, topline i nadzora, pri čemu se ne smiju zanemariti individualne karakteristike roditelja kao ni djeteta.

Oca se, sve do sredine 70-ih godina, promatralo kao biološku nužnost koja igra malu ulogu u socijalnom i emocionalnom razvoju djeteta, no Ronald Klinger, kao i mnogi drugi, nije se slagao s time, naprotiv, proučavajući razvoj djece koja žive bez oca došao je do zaključka da ta djeca imaju niže samopouzdanje, slabije socijalne vještine, slabiju socijalnu kompetenciju te slabije samopouzdanje (prema Klarin, 2006).

Otac i majka, različito, ali podjednako, utječu na razvoj djeteta i kvalitetu njegovog života. Majka ima ulogu zaštitnika, tješi dijete i razumije ga, dok otac ima važnu ulogu u fizičkoj stimulaciji djeteta te u poticanju neuobičajenih igara što doprinosi socio-emocionalnom i intelektualnom razvoju djeteta. Otac je, kao i majka, važan za cjelovit razvoj djeteta, a njegovo aktivno sudjelovanje u obiteljskom životu utječe na kompletnu obiteljsku klimu koja se temelji na zajedničkoj brizi i zadovoljstvu.

Da bi dijete voljelo samo sebe, ono mora imati osjećaj da ga roditelji vole. Zagrljajem, dodirom, poljupcem, provođenjem vremena s djetetom dajemo mu do znanja da je voljeno i važno, što doprinosi razvoju njegova samopouzdanja te moralne i socijalne zrelosti (Miljković i Rijavec, 2002).

3.2.1. Rastava braka

Raskid bračnih odnosa je vrlo bolno i stresno iskustvo u dječjem životu. Djeca rastavu svojih roditelja doživljavaju kao gubitak jer se nakon rastave jedan od roditelja seli iz zajedničkog doma. Iako taj roditelj ostaje bitan dio djetetova života, on više nije tu svaki dan kao prije i to je velika promjena i gubitak za dijete.

Emery iznosi 6 rizičnih područja prilagodbe na rastavu braka bez obzira na dob (prema Klarin, 2006):

1. Eksternalizacija problema
2. Internalizacija problema
3. Akademsko postignuće
4. Socijalna kompetencija
5. Intimni odnosi
6. Psihička prilagodba tijekom odrasle dobi

Rastava može omesti razvoj socijalnih vještina djeteta, međutim može potaknuti razvoj nekih pozitivnih osobina kao što su osobna odgovornost i samopoštovanje (Klarin, 2006). Dijete se treba naviknuti na situaciju koja zahtijeva od njega da prije odraste kako bi se uspješnije suočilo s novim obvezama i novom ulogom u obitelji. Veća je šteta ako djeca žive u obiteljima u kojima postoje bračne tenzije i stalni sukobi što vodi do većih poteškoća u prilagodbi i vršnjačkim odnosima (Sinclair i Nelson, 1998).

Rastava je rizični faktor internaliziranih problema kao što su anksioznost, depresivnost i nisko samopoštovanje (Amato i Keith, 1991).

Dacey i Kenney navode čimbenike koji određuju prilagodbu na novonastalu situaciju (prema Klarin, 2006):

- *Pojačan stres*
- *Razlike u temperamentu i crtama ličnosti* - ako je dijete i prije rastave pokazivalo probleme u ponašanju, vjerojatno će tih problema biti još više nakon nje
- *Dobne razlike* - adolescenti, kao i mlađa djeca, osjećaju bol i ljutnju, no adolescentima pomažu kognitivne sposobnosti u razumijevanju događaja
- *Spolne razlike* - najčešće je otac taj koji napušta obitelj, stoga su posljedice očitije kod muške djece; dječaci koji žive sami s majkom imaju više problema u obitelji i školi nego oni koji žive u potpunim obiteljima
- *Kulturološke razlike*

Za uspješnu prilagodbu važni su odnosi među roditeljima. Niska razina konflikata prije i nakon rastave preduvjet je zdravog razvoja djeteta (Arendell, 1997., Emery, 1999) (prema Klarin, 2006).

3.3. Vršnjaci

Vršnjaci su, uz obitelj, jedan od najvažnijih utjecaja na dječji socio-emocionalni razvoj u predškolskoj dobi. Kroz interakciju s vršnjacima tokom zajedničke igre, dijete jača socijalnu kompetenciju te prosocijalne vještine ponašanja. Djeca koja su bila uključena u složene igre u vrtiću, u školskoj i odrasloj dobi manje su agresivna i povučena.

Jedna od najpoznatijih periodizacija vršnjačkih odnosa je Selmanova (1981) (prema Klarin, 2006):

1. *Nulta razina* (faza dojenaštva) je egoistična. Dijete ne razlikuje sebe od drugog, svoje osjećaje od osjećaja drugih, stoga u situacijama konflikta nema uzajamnog razumijevanja. Prijatelj je dijete s kojim se igra, a prijateljstvo traje dok traje igra.
2. *Prvu razinu* karakterizira razumijevanje tuđih osjećaja i karakteristična je za predškolsku dob. Prijatelj je onaj koji pomaže ili čini neke druge stvari koje su dobre za njega.
3. *Druga razina*, karakteristična za školsku dob, obilježena je reciprocitetom. Djeca su spremna na suradnju i dogovor, a prijateljstvo promatraju kao uzajaman odnos pun povjerenja, tolerancije i pomaganja.
4. *Treća razina* karakteristična je za srednje i kasno djetinjstvo, a obilježava je uzajamnost prijateljskih odnosa. Prijateljstvo je određeno odnosom između dvoje djece u kojem postoji uzajamna potpora i razumijevanje.
5. *Četvrta razina* karakteristična je za adolescentsku dob, a obilježava je ravnoteža prijateljstva i uzajamnosti te individualnosti.

Dijete u interakciji s vršnjacima stječe dva iskustva, odnosno temeljne dimenzije vršnjačkih odnosa, a to su popularnost i prijateljstvo (Klarin, 2006).

Popularnost je jednosmjeran odnos, a ona mjeri razinu u kojoj vršnjačka skupina simpatizira ili prihvaća neko dijete. Mjera popularnosti određena je odnosom grupe prema djetetu. Taj se odnos može opisati pomoću dviju dimenzija: prihvaćanje koje je određeno stupnjem sviđanja i atraktivnosti te odbijanje koje je određeno stupnjem nesviđanja (Klarin, 2006).

S obzirom na stupanj preferencije djeteta odnosno odbijanja od strane vršnjaka, razlikujemo nekoliko kategorija (Newoomb i Bukowski, 1983):

1. Odbačeno dijete
2. Izolirano dijete
3. Kontroverzno dijete
4. Dijete „zvijezda“

Druga klasifikacija (Coiea i suradnici, 1982) razlikuje pet kategorija djece s obzirom na socijalni status (prema Klarin, 2006):

1. Popularno dijete
2. Odbačeno dijete
3. Zanemareno dijete
4. Kontroverzno dijete
5. Prosječno dijete

Odbačeno dijete je, za razliku od popularnog ili prosječnog djeteta, hiperaktivnije, opsesivno-kompulzivnije, agresivnije, osjetljivije na stres i slabijeg je uspjeha u školi.

Do odbačenosti mogu dovesti neka od ovih ponašanja (Klarin, 2006):

- Antagonizam nasuprot autoritarnosti (suparništvo i neprijateljstvo nasuprot poslušnosti i pokornosti)
- Socijalno povlačenje kombinirano s neprijateljstvom
- Ozbiljni poremećaji u ponašanju
- Nasilno ponašanje prema vršnjacima
- Snažni psihički poremećaji

Zanemarena djeca, kao i odbačena, spadaju u kategoriju nepopularne djece. Razlike između popularne i nepopularne djece temelje se na bihevioralnim (agresivnost, pomaganje, inteligencija) i nebihevioralnim (spol, dob, vanjski izgled) atributima. Prvorođena i fizički atraktivnija djeca češće su birana za prijatelje te su samim time i popularnija. Oni se druže u većim skupinama, dok nepopularna djeca komuniciraju u manjim skupinama i s mlađom djecom koja su također nepopularna (Klarin, 2006).

Najčešću tehniku mjerenja popularnosti razvio je Moreno 1934.godine, a to je tehnika nominacije ili biranja, prema kojoj je moguće odabrati 2 kriterija (prema Klarin, 2006):

1. Pozitivni - odabir djece s kojom bi konkretno dijete najradije provelo slobodno vrijeme
2. Negativni - odabir djece s kojom konkretno dijete nikad ne bi provelo slobodno vrijeme

Pomoću tih kriterija moguće je dobiti indeks prihvaćanja i indeks odbijanja te jedinstven indeks općeg sviđanja.

Sljedeća tehnika mjerenja popularnosti je skala procjena koja je malo pouzdanija, a sastoji se od liste na kojoj su imena svih učenika iz razreda koje dijete procjenjuje po zadanom kriteriju na skali od pet stupnjeva, a pri tome brojke na skali određuju stupanj sviđanja: „Jako mi se sviđa“, „Ne sviđa mi se“ (Klarin, 2006).

Za razliku od popularnosti, prijateljstvo je dvosmjeran, specifičan, uzajaman odnos koji je odraz iskustva između dva pojedinca. Odnos s prijateljem događa se u atmosferi potpore, intimnosti i ugode (Parker, Gothman, 1989). Dok je s prijateljem, dijete pokazuje sreću, izbjegava obveze i aktivnosti kako bi što više vremena provelo u društvu s osobom koja mu pruža potporu i savjete. Prijateljstvo razvija osjećaj odanosti, donosi emocionalnu sigurnost, pozitivnu sliku o sebi, socijalnu kompetenciju, zadovoljenje potrebe za intimnošću, usvajanje prosocijalnog ponašanja i zadovoljstvo (Klarin, 2006).

Bukowski i Haza (1989) predlažu hijerarhijski model prijateljstva te razlikovanje triju dimenzija prijateljskih odnosa (prema Klarin, 2006):

1. Uzajamnost
2. Broj uzajamnih prijatelja
3. Kvaliteta prijateljstva

Uzajamnost je ključni element prijateljske veze. Da bi se zadovoljio kriterij uzajamnosti, procjena sviđanja mora biti dvosmjerna. Uzajamni prijatelji pokazuju više socijalne kompetencije, socijabilniji su, kooperativniji, samopouzdaniji i manje usamljeni.

Kvaliteta odnosa očituje se u bliskosti i sigurnosti. Dok je kod mlađe djece igra bitno obilježje prijateljstva, pred adolescentima i adolescentima je to intimnost, odanost i bliskost.

Kvalitetu odnosa s prijateljem možemo mjeriti upitnikom autora Ladda i suradnika (1996) koji uključuje 5 osobina prijateljstva (prema Klarin, 2006):

1. Valjanost (vrijednost)
2. Pomoć
3. Samootkrivanje
4. Konflikt
5. Ekskluzivnost

Postoje 3 tipa dječjih prijateljstava prema Kerns (2000):

1. *Skladno/interaktivno prijateljstvo* - obilježeno je slaganjem u procjeni na svim dimenzijama i dobar je tip prijateljske veze
2. *Skladno/nezavisno prijateljstvo* - obilježeno je umjerenim slaganjem u procjenama i ne predstavlja idealno prijateljstvo
3. *Razdvojeno prijateljstvo* - obilježeno je negativnom interakcijom i niskom razinom zajedničke igre

Svaki prijateljski odnos ima i pozitivne i negativne osobine. Između bliskih prijatelja ponekad dolazi do konflikta. Česti konflikti među prijateljima povezani su s problemima u prilagodbi, i to osobito kod dječaka (Berndt, 1996). Djevojčice puno brže i na obostrano zadovoljstvo rješavaju konflikte (prema Klarin, 2006).

Youniss i Smollar (1985) razlikuju 4 kategorije uzroka konflikta (prema Klarin, 2006):

1. Nepovjerenje
2. Nedostatak pažnje
3. Nepoštovanje
4. Neprihvaćeno ponašanje

Naučiti dijete kako riješiti sukob/konflikt na miran način je teška zadaća, još više zbog toga što su djeca od najranije dobi izložena dječjim emisijama punim nasilja, te i ona sama ponekad koriste silu kada dođe do sukoba. Sve je to velik izazov za odgajatelje jer oni su djetetu možda jedini uzor mirnog rješavanja sukoba. Oni trebaju pažljivo poslušati obje strane u sukobu i potom, kao posrednik, pomoći djeci da se međusobno saslušaju te ih navesti da se postave u položaj drugoga u sukobu (Bujišić, 2005).

3.4. Predškolska ustanova

Predškolska ustanova je mjesto gdje dijete na zanimljiv i produktivan način provodi vrijeme te ima prilike družiti se s mnogo djece. Uslijed interakcije djeca povećavaju svoj vokabular te uče vještine koje su im potrebne kako bi postala društvena.

Kada dijete krene u predškolsku ustanovu, odgajatelj preuzima dio roditeljske uloge (Hamilton i Howes, 1992). Odgajatelj potiče dječji razvoj, pruža emocionalnu potporu, vodi i upravlja, medijator je uspostavljanja i održavanja vršnjačkih odnosa (Howes i Hamilton, 1993). Njegova najvažnija zadaća je pomoći djeci da prijeđu iz roditeljskog okruženja u grupno okruženje koje ima vlastita pravila i običaje (prema Klarin, 2006).

Prema Wilsonu (1990) ovo su neke od poželjnih osobina odgajatelja (prema Klarin, 2006):

1. Pozitivna slika o sebi
2. Fizičko i mentalno zdravlje
3. Fleksibilnost
4. Strpljivost
5. Pružanje pozitivnih modela djetetu
6. Otvorenost za učenje i usavršavanje
7. Uživanje i ljubav prema poslu

Neki od načina (prema Katz i McClellan, 2005) kojima odgajatelj može poticati socijalnu kompetenciju djece su:

- *Otvorena komunikacija s roditeljima* - sposobnost odgajateljica i njihova spremnost da pošteno i bez predrasuda priopće vlastita stajališta roditeljima i da otvorena srca saslušaju stajališta roditelja
- *Poštivanje dječjih osjećaja* - odgajateljice iskazuju poštovanje dječjih osjećaja, ali im pritom jasno daju na znanje što se od njih očekuje i kakvo je ponašanje poželjno
- *Uspostava autoriteta i povjerenja* - povjerenje u odgajateljice raste ukoliko one stoje iza svojih izjava i nenametljivim se autoritetom pridržavaju tih prijedloga
- *Pozitivno etiketiranje dječjih karaktera* - treba zamisliti kakvo bi bilo neko dijete kad ne bi imalo problema koje ima, te pritom reagirati na takvu predodžbu o djetetu
- *Uvažavanje individualnih razlika* - ako neko dijete ne želi sudjelovati u aktivnosti sa svojim vršnjacima, a pritom ne predstavlja opasnost po sebe i ne ometa druge u radu, trebalo bi mu dopustiti da u određenoj mjeri donosi vlastite odluke
- *Pozivanje na temeljna pravila* - odgajateljice pokazuju da očekivanja, ograničenja i pravila vrijede jednako za svu djecu
- *Pojačavanje prosocijalnih umijeća* - neka djeca nisu dovoljno razvila umijeća za snalaženje u socijalnim situacijama, stoga ih je potrebno ohrabriti
- *Obraćanje dječjem zdravom razumu* - potrebno je djeci dati da donose neke odluke i pravila kako bi se služila svojim glasom i razumom
- *Pomoć djeci u prevladavanju nedaća* - odgajateljice trebaju pomoći djeci da steknu emocionalnu osjetljivost i da razlikuju ozbiljne od ne tako ozbiljnih situacija

No, postoje i načini, tj. postupci odgajatelja koji na negativan način utječu na razvoj socijalizacije, a to su:

- *Prazne prijetnje* - teško je smisliti prijetnju koja bi odgovarala težini nepoželjnog ponašanja; mnoge odgajateljice ne mogu ostvariti obećanu sankciju nakon što ih prođe jad i ljutnja
- *Implicitne usporedbe* - hvali se ponašanje drugog djeteta kako bi se promijenilo ponašanje prvog
- *Neprimjerena pohvala* - kad je pohvala učestala, gubi svoju autentičnost i vrijednost, a kad je škrta, može obeshrabriti djecu
- *Pretjerano pripisivanje potreba djeci* - ponižavajuće je, a može zvučati i zastrašujuće, kad netko drugome govori što bi trebao učiniti

Dijete provodi velik dio dana u vrtiću, stoga je odgajatelj važna osoba u njegovom životu. Djetetu nije lako prijeći iz svog sigurnog okruženja u novo, nepoznato okruženje, te je važno da mu odgajatelj u tim trenutcima pruži utjehu, sigurnost i ljubav.

3.4.1. Igra

U većini predškola socijalizacija se stvara kroz igru. Ona je za dijete najprirodniji i najlakši način učenja, a ključna je i za razvoj mozga - doprinosi kognitivnoj, fizičkoj, društvenoj i emotivnoj dobrobiti djece te razvija maštu i kreativnost.

Razlikujemo dvije razine igre predškolskog djeteta: spoznajnu i društvenu (Starc i sur., 2004).

Igre predškolskog djeteta s obzirom na spoznajnu razinu dijelimo na:

1. *Funkcionalna igra* - dijete koristi, isprobava i tako razvija svoje sposobnosti
2. *Konstruktivna igra* - dijete se služi predmetima s namjerom da nešto stvori
3. *Igra pretvaranja* - poseban oblik suradničke igre u kojoj djeca zamišljaju svoje i tuđe emocije u različitim izmišljenim odnosima
4. *Igre s pravilima* - igre koje se igraju prema unaprijed definiranim pravilima

Igre predškolskog djeteta s obzirom na društvenu razinu dijelimo na:

1. *Promatranje* - gledanje drugih kako se igraju bez uključivanja u igru
2. *Samostalna igra* - samostalno igranje bez približavanja drugoj djeci
3. *Usporedna igra* - djeca se igraju jedno pokraj drugog, ali bez stvarnog druženja
4. *Usporedno-svjesna igra* - djeca priznaju prisutnost drugog djeteta uspostavljajući kontakt očima
5. *Jednostavna socijalna igra* - dolazi do porasta kontakta među djecom, započinju razgovor i izmjenjuju igračke
6. *Komplementarna i uzajamna igra* - vrsta socijalne aktivne igre u kojoj dijete „uzima i daje“
7. *Suradnička igra* - igra u grupi koja je nastala radi obavljanja neke aktivnosti, a postupci djece su usklađeni

Odrasli trebaju biti uključeni tokom igre. Bez ulaznih informacija odraslih tijekom igre, djeca ne dobivaju pomoć koja im je potrebna kako bi napredovala jer nemaju vještine koje su im potrebne kako bi stupila u pregovore ili razvila kompleksne ideje s drugom djecom (Densmore i Bauman, 2014).

4. OSOBINE I PREDISPOZICIJE KOJE UTJEČU NA PROCES SOCIJALIZACIJE

U društvu gdje socijalni status može biti određen fizičkim izgledom, ekonomskim statusom ili socijalnim statusom okoline, vidimo kako predispozicije igraju važnu ulogu u socijalizaciji djeteta. Kao faktor koji nije promjenjiv, postavlja polazišnu točku u socijalnom i emocionalnom razvoju svakog djeteta.

Osobine se, s druge strane, stječu kroz interakcije s okolinom i određuju kompleksnost djetetove ličnosti.

4.1. Samopouzdanje

Jedan od najvažnijih roditeljskih zadataka je pomoći djetetu da razvije svoje samopouzdanje. Ono će djetetu pomoći da vjeruje u sebe i svoju sposobnost razmišljanja, učenja, donošenja odluka i rješavanja problema koji se pojave na njegovom životnom putu (Miljković i Rijavec, 2002). Samopouzdano dijete prihvaća odgovornost, zna se kontrolirati, nije agresivno, lako sklapa prijateljstva, spremno je na suradnju, podnosi kritiku i neuspjeh. Nesamopouzdano dijete je pretjerano stidljivo, boji se novih situacija, agresivno je, lako odustaje, podcjenjuje se i zavidi drugoj djeci.

Postoje dva tipa samopouzdanja: unutarnje i vanjsko. Unutarnje samopouzdanje, tj. samopoštovanje se odnosi na uvjerenje da smo vrijedni već time što postojimo, dok se vanjsko samopouzdanje odnosi na naše sposobnosti, na ono u čemu smo uspješni (Miljković i Rijavec, 2002).

Roditelji su važni za razvoj osjećaja samopoštovanja i samopouzdanja u djece jer su oni prvi i glavni izvor informacija o tome koliko su voljeni, pametni i sposobni. Ne dajući takve informacije djetetu može dovesti do niskog samopoštovanja i samopouzdanja (Miljković i Rijavec, 2002).

Kako bismo poticali vanjsko samopouzdanje, potrebno je djetetu omogućiti doživljaj uspjeha (Miljković i Rijavec, 2002). Osjećaj samopouzdanja je najveći kad dijete uspije učiniti nešto što mu je bilo jako teško i za što se trebao jako potruditi. Djeca moraju naučiti da ne mogu doživjeti uspjeh ako ne pokušaju, ali i da je poraz

normalna stvar zbog koje ne smiju odustati od željenog cilja. No dijete ne može naučiti kako se suočiti s razočaranjem i frustracijama ako nikada nije doživjelo neuspjeh. Zbog toga je važno da dijete naučimo kako da se s neuspjehom suoči konstruktivno (Miljković i Rijavec, 2002).

Bitno je djeci pokazati da ih volimo zbog toga što postoje i zbog njihovih osobina, a ne samo zato što su u nečemu uspješna.

Za samopouzdanje djeteta važno je i slušanje. Jedno istraživanje pokazalo je da prosječni roditelj provede dnevno u prosjeku 14 i pol minuta komunicirajući s djetetom, a od toga 12 i pol minuta potroši na kritiziranje djeteta i njegovog ponašanja. Prilikom slušanja djeteta potrebno je imati otvoreni um kako bi zaista čuli ono što dijete misli i što nam govori (Miljković i Rijavec, 2002). Pritom je također važno i ono što mi govorimo te način na koji govorimo djetetu jer to oblikuje njegovu sliku o sebi i utječe na njegovo samopouzdanje.

Za djetetovo samopouzdanje važna je i pohvala. Ona je najmoćnije sredstvo da dijete naučimo kako se treba ponašati te da mu istodobno pokažemo da nam je drago kad se tako ponaša (Miljković i Rijavec, 2002). Pohvale će pomoći djetetu da nauči cijeniti sebe te da uoči vlastite vrijednosti. Kad hvalimo dijete, potrebno je biti što precizniji u određivanju onoga što pohvaljujemo. No, kao i u svemu, i u pohvalama treba biti umjeren zato što djeca vrlo brzo shvate realnost i shvate da pohvale nisu uvijek realne.

Dijete također trebamo naučiti da bude optimistično. Gledanje na život pozitivno te sklonost očekivanju najboljeg mogućeg ishoda poticat će dijete na trud i upornost i dat će mu snagu u svladavanju prepreka koje će život staviti pred njega (Miljković i Rijavec, 2002).

Optimizam kod djeteta možemo potaknuti na nekoliko načina (Miljković i Rijavec, 2002):

- Pokazati djetetu da može kontrolirati svoju okolinu na način da ga okružimo zanimljivim igračkama s kojima može nešto raditi
- Usmjeravati dijete na pozitivno
- Paziti kako objašnjavamo ono što se djetetu događa
- Pomoći djetetu da uoči pozitivne strane lošeg događaja

- Pokazati optimizam na svom primjeru
- Budimo realni

4.2. Temperament

Temperament je urođen i naslijeđen i na njega je nemoguće utjecati. On ima važnu ulogu u interakcijama djeteta i okoline.

Na temelju istraživanja dječjeg temperamenta u dojenačkoj dobi provedenih 1963. godine od strane Thomasa, Chessove i brojnih suradnika opisane su sastavnice temperamenta (prema Starc i sur., 2004):

- Razina aktivnosti
- Uspostavljeni ritam
- Povlačenje/traženje nove situacije
- Adaptabilnost
- Prag osjetljivosti na podražaj
- Snaga reakcije na podražaj
- Osnovno raspoloženje
- Distraktibilnost
- Raspon pažnje

3 su vrste temperamenta (Starc i sur., 2004):

1. *Laki temperament* - spremnost na pozitivne emocije izražene smiješkom, duga usredotočenost na neki sadržaj, brzo prihvaćanje utjehe
2. *Teški temperament* - manjak pozitivnih emocija smiješkom i smijehom, kratka usredotočenost, velika strašljivost
3. *Oprezni temperament* - niska razina aktivnosti, negativna emocionalnost, sporo prilagođavanje na promjene

Istraživanja ukazuju na važnost karakteristika temperamenta u procesu socijalizacije. Djeca teškog temperamenta u odnosu na djecu lakog temperamenta pokazuju više neprilagođenog ponašanja i negativnog raspoloženja (Guerin i Gottfried, 1994). Također, djeca teškog temperamenta imaju više internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju.

Djeca s internaliziranim problemima pokazuju socijalnu povučenost, anksioznost i strah, dok djeca s eksternaliziranim problemima ponašanja pokazuju pozitivnu afektivnost te agresivno ponašanje. Ti se poremećaji najčešće javljaju u djetinjstvu, iako Reid i Eddy tvrde da uvjeti za razvoj antisocijalnog ponašanja mogu početi već tijekom prenatalnog razdoblja (pušenje, drogiranje tijekom trudnoće). Pojava tih poremećaja u predškolskoj dobi povezana je s nasljednim osobinama, razvojnim problemima bihevioralne i kognitivne prirode te okolinskim činiteljima (prema Brajša-Žganec, 2003).

4.3. Agresivnost

Agresivnost je neprihvatljivo ponašanje s namjerom nanošenja štete drugoj osobi ili imovini (Brajša-Žganec, 2003). Agresivno ponašanje počinje se manifestirati vrlo rano, a u ranoj ga dječjoj dobi izazivaju frustracija i nezadovoljene potrebe.

Prema vrsti, razlikujemo verbalnu i fizičku agresiju, a prema uzrocima pojavljivanja emocionalnu i instrumentalnu. Verbalna agresija češća je kod djevojčica, a javlja se u obliku ogovaranja, ruganja i vrijeđanja, dok je fizička agresija češća kod dječaka (Brajša-Žganec, 2003). Bilo kakav oblik agresivnosti utječe na odnose s vršnjacima.

Teorije o tome zašto djeca iskazuju neprimjerenu agresivnost dijele se u dvije kategorije (Katz i McClellan, 2005):

1. *Teorija deficita* - tvrdi da su djeca agresivna jer im nešto manjka
2. *Teorija suficita* - tvrdi da su djeca agresivna jer se ne znaju nositi s visokim razinama bijesa ili agresivnosti, pa ih to njihovo duševno stanje prisiljava da se posluže agresijom

Važnu ulogu u agresivnom ponašanju ima okruženje (obitelj) koja potiče dijete da se „bori za svoja prava“, ali i mediji koji su prepuni crtanih filmova punih nasilja (Bujišić, 2005).

Odgajatelj je možda jedini koji će dijete upozoriti na loše strane i nedopustivost verbalne ili tjelesne agresije. Još je važnija uloga odgajatelja u slučajevima verbalne agresije (vrijeđanje, psovanje) jer se kod nas takvo ponašanje uopće ne smatra

agresijom. Ako odgajatelj zanemari agresivno ponašanje, dijete dobiva poruku da je to prihvatljivo, a to ne smije dozvoliti (Bujišić, 2005).

4.4. Stidljivost (povučenost)

Stidljivost je u nekim situacijama primjerena reakcija u male djece. Znak je da je dijete svjesno nepoznatosti situacije i njezinih sudionika (Katz i McClellan, 2005). Ona se očituje odbijanjem komunikacije s nepoznatima, odraslima i djecom, spuštanjem pogleda, a ponekad i sisanjem prsta. Većina djece spontano prevlada stidljivost i to polaskom u vrtić ili školu.

Model terapije utemeljene na igri pomaže stidljivoj djeci da postanu društveno uključenija (Densmore i Bauman, 2014). Ako je dijete prirodno sramežljivo i nevoljko prilazi vršnjacima, možemo potaknuti vještije dijete da mu se približi. To će pružiti savršeni uzor koji će djetetu pomoći da postane društvenije. Kako bismo potaknuli brata/sestru da komunicira s inače stidljivim djetetom, potrebno je pohvaliti dijete koje je manje vješto i zatražiti društvenije dijete da reagira na svaki početak igre nevještog vršnjaka. Prijatelj koji pomaže trebao bi ostati blizu drugog djeteta tako da može čuti njegove komentare. Također možemo osigurati igračke kojima se oba djeteta vole igrati.

Učestale pohvale, podrška, prihvaćanje djeteta takvo kakvo jest te aktivnosti s njegovim najboljim prijateljima stvari su koje djetetu mogu pomoći u prevladavanju stidljivosti.

4.5. Teškoće u razvoju

Proučavajući problem socijalizacije djece, potrebno se dotaknuti i problema socijalizacije djece s teškoćama u razvoju.

Nekada se smatralo da djecu s teškoćama u razvoju treba odvojiti od ostalog dijela populacije, posebno tijekom odgoja i obrazovanja (Sekulić-Majurec, 1997). No uključenost djece s teškoćama u razvoju u specijalne škole nepovoljno djeluje na socijalni i emocionalni razvoj djece (Shakespeare, 1975). Djeca u specijalnim školama nedovoljno aktiviraju svoje postojeće potencijale te ne stječu socijalno i

emocionalno iskustvo koje bi im omogućilo kasnije uključivanje u sve aspekte društvenog i profesionalnog života (Sekulić-Majurec, 1997). Značajne su spoznaje iz područja kognitivne psihologije koje govore o velikim individualnim razlikama među djecom u pogledu njihovih kognitivnih sposobnosti (Snow, 1989; Sternberg, 1985) te općenito spoznaje o značajnom utjecaju okoline i učenja na razvoj (Anastasi, 1958; Bandura, 1977; Vigotski, 1977; Glaser, 1991). Sve su te spoznaje smatrale da specijalne škole nisu dovoljno poticajne za razvoj djece s teškoćama u razvoju. Sve je češće isticano da ih specijalne škole zapravo osposobljavaju za život samo u grupama sebi sličnih zbog čega ne nauče prepoznavati i uvažavati različitost, prepoznavati vrijednosti drugih osoba i prihvaćati ih kao partnere u aktivnostima (Sekulić-Majurec, 1988).

Na osnovi takvih gledišta javili su se zahtjevi kojima se tražilo da djeca s teškoćama u razvoju imaju isti tretman kao i djeca bez teškoća te da im se omogući zajedničko školovanje (Sekulić-Majurec, 1997).

Budući da su za uspješnu socijalizaciju važne rane godine života, potrebno je prekinuti s izdvajanjem djece s teškoćama u razvoju u specijalne vrtiće i škole i potrebno ih je uključiti u redovne škole kako bi od najranije dobi stjecala potrebno socijalno iskustvo (Richards, 1974; Love, 1975; Reynolds, 1975; Guralnick, 1978).

Najveće teškoće u socijalizaciji imaju mentalno retardirana djeca (Zuliani i Juričić, 2010). Bitno obilježje djece s mentalnom retardacijom je ispodprosječna intelektualna sposobnost koja je povezana s teškoćama u adaptivnom ponašanju, a javlja se u ranom razvojnom razdoblju (do 18. godine života) (DSM-IV, 1998).

Među čimbenicima koji otežavaju njihovo prihvaćanje u redovnim razredima navode se njihova kognitivna disfunkcija, koja se izražava u lošoj verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, neke njihove fizičke osobine, posebno one koje nagrđuju njihov izgled, te njihovo neprilagođeno ponašanje koje se često izražava u neodgovornom, nepristojnom i agresivnom ponašanju kao odrazu njihove niže socijalne kompetencije (Gottlieb, 1978; Igrić, 1992) (prema Zuliani i Juričić, 2010).

Neka istraživanja novijeg datuma pokazuju da se djeca s lakom i umjerenom mentalnom retardacijom ne razlikuju značajno u temeljnim socijalnim vještinama (de Bildt i sur., 2005). Autori naglašavaju da u razlikovanju ovih dviju kategorija mentalne retardacije važnu ulogu imaju komunikacijske vještine, razmišljanje o nekoj aktivnosti ili situaciji te strah od promjene (Zuliani i Juričić, 2010). Važnost procesa socijalizacije još više dolazi do izražaja kod djece s mentalnom retardacijom budući da oni uče kroz konkretne primjere i osobno iskustvo, a socijalni kontakt i interakcije upravo to i omogućuju (Zuliani i Juričić, 2010).

Djeca s lakom mentalnom retardacijom ovisna su o mišljenju odraslih osoba koje ih okružuju, prihvaćaju socijalna pravila ponašanja, poštuju osobe koje su važne u njihovom okruženju te imaju želju i potrebu pripadanja društvu ili pojedinoj grupi. Isto tako i djeca s umjerenom mentalnom retardacijom pokazuju interes za vršnjake koji ih okružuju i čine njihovu svakodnevnicu, no često se poistovjećuju i identificiraju s nekom bliskom značajnom osobom te postanu „ovisni“ o njoj. Za razliku od njih, djeca s teškom mentalnom retardacijom ne pokazuju interes za vršnjake već su ovisni o bliskim osobama kao što su roditelji ili odgajatelj. Duboka mentalna retardacija karakterizirana je ozbiljnim ograničenjima u komunikaciji i pokretljivosti te potrebi za stalnoj pomoći i njezi.

Sukladno tome, što je mentalna retardacija težeg stupnja, to su problemi u socijalizaciji i adaptivnim sposobnostima jače izraženi (Zuliani i Juričić, 2010).

Uključivanje djeteta s teškoćama u razvoju u redovni razred predstavlja za svu djecu u razredu stresnu situaciju (Richardson, 1969), no stav učitelja prema djeci s teškoćama može tu situaciju učiniti manje stresnom. Učitelji sa svojim pozitivnim stavom pozitivno utječu na socijalni status te djece u redovnim razredima, te na veću mogućnost uspješne socijalizacije (prema Sekulić-Majurec, 1997). Istraživanja pokazuju da na formiranje pozitivnih stavova učitelja povoljno utječu osobni kontakti s takvom djecom kao i pozitivno iskustvo u radu s njima (BehPajooh, 1992). Nadalje, da bi djecu s teškoćama u razvoju ostali učenici u razredima bolje prihvatili, važno je dobro ih pripremiti za dolazak takvog djeteta. To će se najuspješnije učiniti informiranjem učenika bez teškoća o specifičnostima učenika s teškoćama u razvoju, ali i njihovim poticanjem da se uživljavaju u njihov život, posebno igrajući se da

određeni dio dana provedu kao da sami imaju određenu teškoću (zavezanih očiju, npr.) (Turnbull i Schulz, 1979).

Grater Lewisova (1975) je uspješno razvijala tolerantnost mlađe djece prema djeci s teškoćama u razvoju tako da je često u svom rječniku koristila sintagmu „On još ...“ (ne govori, ne vidi, ne čuje i sl.), čime ih je podsjećala na njihovo iskustvo s mlađom djecom, te time činila teškoće prisutne u razvoju njima poznatim iskustvom (prema Sekulić-Majurec, 1997).

Uz to, da bi se djeca s teškoćama u razvoju uspješnije socijalizirala u redovnim razredima, potrebno im je omogućiti sudjelovanje u aktivnostima u kojima, unatoč svojim teškoćama, mogu sudjelovati ravnopravno s ostalim učenicima i u njima postizati uspjehe. Važno je da učitelji ne grde tu djecu zbog nečega što ne mogu bolje učiniti, primjerice zbog slabog uspjeha u učenju, već da u razredu organiziraju što više aktivnosti u kojima oni mogu ravnopravno sudjelovati (Pieper, 1975; Benček, 1977; Gottlieb, 1978) (prema Sekulić-Majurec, 1997).

5. ZAKLJUČAK

Ljudska potreba za društvom najočitija je u našoj najranijoj dobi. Djetetu je od trenutka dolaska na svijet potreban roditelj kako bi preživjelo, učilo i napredovalo. U predškolskoj ustanovi, gdje odgajatelj preuzima ulogu roditelja, važno je pravilno usmjeravanje, emocionalna potpora i osiguravanje kvalitetne okoline.

Kako bi se dijete razvilo u zdravu, stabilnu i kompetentnu osobu potrebne su mu vještine, znanja i iskustva koje je jedino moguće steći u interakciji s vršnjacima, obitelji ili drugim članovima djetetove okoline. Socijalno kompetentno dijete ima mogućnost razmjene stavova, iskustva i razmišljanja, proširuje vidike, emocionalno je stabilno i vodi generalno kvalitetniji i zdraviji život.

Socijalizacija djeteta najvažniji je odgojni proces čiji rezultati odjekuju dugo u život svake osobe, a njegov utjecaj vidljiv je i na budućim generacijama.

LITERATURA

1. Brajša - Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: Emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Bujišić, G. (2005). *Dijete i kriza - Priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
3. Buljan - Flander, G., Karlović, A. (2004). *Odgajam li dobro svoje dijete? Savjeti za roditelje*. Zagreb: Marko M.usluge d.o.o.
4. Densmore, A., Bauman, M. (2014). *Vaš uspješan predškolac - Deset vještina potrebnih djeci da bi postala samopouzdana i društveno angažirana*. Zagreb: Veble commerce.
5. First - Dilić, R. (1974). *Socijalizacija u obitelji i slobodno vrijeme; Pristup proučavanju socijalizacije u obitelji.* (str. 3-14). Sveučilište u Zagrebu.
6. Goldberg, S. (2003). *Razvojne igre za predškolsko dijete - Individualizirani program igre i učenja*. Lekenik: Ostvarenje.
7. Katz, L., McClellan, D. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
8. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu - Roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta.* Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Miljković, D., Rijavec, M. (2002). *Bolje biti vjetar nego list*. Zagreb: IEP.
10. Raboteg - Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb: Alinea.
11. Sekulić - Majurec, A. (1997). *Integracija kao pretpostavka uspješnije socijalizacije djece i mladeži s teškoćama u razvoju: Očekivanja, postignuća, perspektive*. (str. 537-550). Filozofski fakultet Zagreb.
12. Starc, B., Čudina - Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing.
13. Zuliani, Đ., Juričić, I. (2010). *Socijalizacija djeteta s mentalnom retardacijom u predškolskoj ustanovi*. (str.17-30). Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.
14. Wagner - Jakab, A. (2008). *Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Kratka biografska bilješka

Osobni podaci

Ime i prezime: Ivana Habdija
Adresa:
Broj mobilnog telefona:
E-mail:
Državljanstvo: hrvatsko
Datum rođenja: 13.10.1993.

Radno iskustvo

--

Formalno obrazovanje

2008. - 2012.
Srednja škola „Ivan Seljanec“, Križevci - prosjek ocjena: 4,6

2013.
Preddiplomski studij: Sveučilište u Zagrebu (Učiteljski fakultet, Odsjek u Petrinji)
Smjer: Rani i predškolski odgoj i obrazovanje
Akademski naziv: Sveučilišna prvostupnica odgojiteljica djece rane i predškolske dobi - prosjek ocjena: 3,8

Znanja, vještine i kompetencije

Strani jezici:

- Engleski jezik - 9 godina (osnovna i srednja škola)
- Njemački jezik - 5 godina (srednja škola i fakultet)

Računalne vještine:

- Microsoft Office (Word, Power Point, Excel) – stečeno u srednjoj školi (2 godine) i na fakultetu (1 godina)

Osobine: Komunikativnost, društvenost, strpljivost, želja za svakodnevnim učenjem i usavršavanjem

Organizacijske vještine: Snalažljivost, pouzdanost, organiziranost

Vozačka dozvola: -

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam završni rad na temu *"Socijalizacija i razvoj socijalnih vještina u predškolsko doba"* izradila samostalno uz potrebne konzultacije, savjete i uporabu navedene literature.

Ivana Habdija

_____

Izjava o javnoj objavi rada

Naziv visokog učilišta

_____

_____

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

naslov

_____

vrsta rada

_____

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

_____

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U _____ , datum

Ime i prezime

_____

OIB

_____

Potpis

_____